
RECENZII

CZU: 82.09

REPREZENTĂRI DIURNE ȘI NOCTURNE ALE IMAGINARULUI LITERAR

Inga SOROCEAN

Doctor în filologie

E-mail: inga.sorocean@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5177-8811>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM

DIURNAL AND NOCTURNAL REPRESENTATIONS OF THE LITERARY IMAGINARY

Studiul Olesiei Gîrlea, *Reprezentări diurne și nocturne ale imaginarului literar*, apărut în 2023, la Editura Universul din Chișinău, oglindește rezultatele unor cercetări minuțioase, realizate în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03: *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, finanțat de Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare a Republicii Moldova. Lucrarea se impune în rândul exegezelor din spațiul literar românesc printr-o abordare amplă și pertinentă a imaginarului demonic în literatura română și universală, aliniindu-se altor contribuții valoroase din aceeași serie tematică, cum ar fi studiul „dens și polemic” (Andrei Țurcanu) al lui Mircea Păduraru *Reprezentarea diavolului în imaginarul literar românesc* (2012), sau *Răul. Interpretări literare* (2022), de Constantin Ivanov, ambele apărute la Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași și lansate în cadrul evenimentelor științifice organizate de IFR „B.P.-Hasdeu” al USM. Dincolo de asigurarea unei baze teoretice solide, prin invocarea unor autori și lucrări de rezonanță din domeniul imaginarului și arhetipologiei, autoarea se ambiționează să investigheze tema demonicului din perspectivă descriptiv-diacronică și, prin

exercițiul hermeneutic al operelor literare selectate, să construiască punți de legătură între imaginarul românesc și cel al literaturii universale.

În acest sens, autoarea operează cu un instrumentar teoretic select prin care reușește să asigure o interpretare riguroasă multiaspectuală a demonicului, de la abordările tradiționale ale răului ca forță malefică, până la fantasmalele definitorii ale secolelor XX-XXI, care proiectează fascinația pentru răul ascuns în ființa umană.

După cum sugerează și titlul, cercetarea are ca punct de plecare teoria despre imaginar a ilustrului Gilbert Durand, profesor de antropologie culturală și de sociologie la Universitatea din Grenoble, fondator al studiilor asupra imaginii și președinte al Asociației Internaționale de cercetări asupra imaginii. În volumul *Structurile antropologice ale imaginii*, apărut în 1960, o lucrare clasică a antropologiei europene, savantul francez explică „funcționarea” imaginii prin analiza unui repertoriu de imagini esențiale ale omenirii, pe care le clasifică în două categorii – *regimul diurn* și *regimul nocturn*, „un mixaj de categorii dualiste, distincte și opuse, cu varii tipuri de structuri (*schizomorfe*, tipice regimului diurn, *mistice* și *antitetice*, specifice regimului nocturn) (p. 8).

Pornind de la teoria celor două regimuri, Olesia Gârlea își structurează cartea în patru părți. Primul capitol, intitulat *Despre imaginație și tipurile ei*, de o relevanță teoretică evidentă, atrage atenția prin delimitările conceptuale, prin confruntarea și suprapunerea celebrelor teorii care vizează tema *imaginii* și noțiunea de *arhetip* cu variațiile sale: de la abordările teoreticienilor francezi Gaston Bachelard, Jean-Jacques Wunenburger, Gilbert Durand, până la cele psihanalitice ale lui S. Freud și C.G. Jung, coborând spre pista interpretativă a cercetătorilor români Lucian Boia și Corin Braga. Tot aici, autoarea se referă la explicarea unor concepte și simboluri relevante pentru studiul său. „Visul” și „reveria” sunt definite prin grila interpretativă a lui Gaston Bachelard, natura visului fiind una *nocturnă*, asociindu-se cu zburcișorul, iar cea a reveriei – *diurnă*, având ca echivalent liniștea. Simbolurile „casa”, „apa”, „focul” sunt și ele decodificate prin prisma teoriilor elaborate de autorii sus-numiți.

Pentru capitolul II, *Arhetipul diavolului de la istorie spre ficțiune*, autoarea își alege ca imagine integratoare *arhetipul diavolului*, surprins între două paradigme și atitudini interpretative: ca oglindire a răului, dar și ca imagine ce fascinează. Astfel, ni se propune o incursiune retrospectivă în istoria demonologiei, începând cu secolul al XII-lea până în prezent, cu referințe la literatura română și cea universală. Remarcabile sunt subcapitolele în care se explorează imaginii populare, punându-se accentul pe analiza avatarurilor diavolului în proverbe și zicători (subcapitolul 2.2.), dar și referințele la avalanșa digitală din prezent, la demonizarea tehnicii și a cyberspațiului (subcapitolul 2.1.), aspecte-cheie

în proza lui Savatie Baștovoii (*Diavolul este politic corect*) și Paulo Coelho (*Diavolul și domnișoara Prym*).

Disociind între „răul colectiv” și cel „individual”, autoarea explorează, în subcapitolul 2.3. (*Literatura în evoluție: de la răul colectiv, spre cel individual și viceversa*), câteva romane (*Mephisto*, de Klaus Mann, *Trei ceasuri în iad*, de Antonie Plămădeală, *Portretul pictorului cu demonii săi*, de Valeriu Babansky, *Diavolul din Milano*, de Martin Suter, *Maestrul și Margareta*, de Mihail Bulgakov) în care urmărește „ramificațiile” imaginii diavolului și evidențierea unor structuri și arhisme în baza teoriei lui Corin Braga despre operele *arhetipice*, care implică schema primară, „representarea diavolului” sub forma unui „chip uman cu elemente fantastice” și un „pact încheiat bine definit” (p. 102), cele *anarhetipice*, care deviază de la locurile comune și cultivă „efecte de surpriză și șoc” sau o „atitudine de revoltă mai radicală” (p. 102), și cele *eschatipice*, care lasă impresia unui haos narativ, a unui labirint de întâmplări. Consistente sunt și paginile în care autoarea examinează *Regimul nocturn al imaginarului gastronomic în literatură* (2.4.) sau reprezentările *umbrei* în imaginarul literar (2.5).

Capitolele III și IV, dedicate *reprezentării imaginarului demonic în literatura universală și literatura română*, constituie punctele forte ale studiului, întrucât anume aici se concentrează exercițiile interpretative, autoarea optând pentru varii specii literare (basmе, povestiri, romane, poezii etc.). Prima serie de texte (din literatura universală) se impune printr-o abordare, din perspectivă psihanalitică, a unor aspecte precum: diabolizarea personalității în romanul autobiografic *Un diavol în paradis*, de Henry Miller, identitatea fracturată și dublul demonic în romanul *Elixirile diavolului*, de E.T.A. Hoffmann, formele de agresivitate și distructivitate în romanul Annei Holt *Moartea demonului*. În cazul literaturii române, opțiunea pentru anumiți autori surprinde prin afilieri neașteptate. În vecinătatea operelor clasicilor Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Ion Creangă, Grigore Vieru, se regăsesc operele unor autori contemporani precum Nicolae Ciobanu sau Radu Paraschivescu. Imaginile și simbolurile analizate sunt dintre cele mai diverse: gastronomia, apa, cronotopuri, femeia (baba), podul, identitatea (sinele autentic vs sinele fals) etc. Trebuie remarcat faptul că interpretarea geniului malefic se face în corelație cu teoriile prezentate în primul capitol sau cu alte studii sociologice, psihanalitice din actualitate etc., ceea ce asigură o abordare hermeneutică interdisciplinară. Demonizarea tatălui din opera lui Hoffman este analizată prin prisma reprezentărilor freudiene, conform cărora „diavolul este o imagine copiată a tatălui și poate deveni un substitut al lui” (p. 177), iar în romanul Annei Holt, relația mamă-fiu devine punct de reper pentru raportarea la teoriile despre narcisism și dependența de figura maternă ale lui Erich Fromm, unul

dintre cei mai apreciați psihologi ai secolului trecut. În aceeași cheie sunt analizate cronotopurile malefice în opera lui Ion Creangă. Autoarea preia elementele structurale de la teoreticianul rus Mihail Bahtin, identificând în simbolurile crengiene (podul, fântâna, drumul etc.) niște „cronotopi ai crizei și ai cotiturii în viață” (p. 215), iar pentru a explica esența *locului blestemat, malefic*, alege drept reper cercetările sociologice ale lui Nicu Gavriluță despre *Imaginarul social al tranziției românești* și ale lui Mircea Păduraru din lucrarea invocată anterior. Aceste instrumente de analiză permit surprinderea unor aspecte insolite, revelatorii pentru orice tip de cititor. Spre exemplu, tema femininului malefic și investigarea ipostazelor *babei* în opera crengiană deschid noi perspective de interpretare a creației prozatorului, cercetătoarea reușind să repună accentele și să emită noi judecăți de valoare. Astfel, Ion Creangă, conchide autoarea, „poate fi considerat [...] un precursor al genului *horror* în literatura română” (p. 231).

Dincolo de interpretarea demonicului în proză, cu adevărat revelatoare este analiza raportului diavol-divinitate în aforismele lui Grigore Vieru. Dacă imaginea lui Dumnezeu se asociază cu ordinea cosmică, cu virtuțile și spiritualitatea românească, diavolul este un „ispititor al naturii umane” (p. 203) și „un oponent al identității naționale” (p. 198). Un exercițiu similar, cu aceleași efecte revelatorii, vizează imaginea literară a lui Vlad Țepeș, surprinsă în poeziile lui Dimitrie Bolintineanu, Tudor Arghezi, Alexandru Macedonski, dar și în povestirile unor autori germani. Concluzia cercetătoarei surprinde esența bivalentă a acestui personaj de excepție, care sintetizează cele două laturi total opuse ale personalității sale, fiind considerat „fiu al diavolului”, „bărbat dat dracului”, dar și „principe înțelept și învățat” (p. 264).

Indubitabil, cartea Olesei Gîrlea poate fi considerată un produs exegetic valoros, mai ales prin abordările interdisciplinare complexe ale temei demonicului și prin varietatea de texte analizate, exercițiu care denotă rigurozitate, spirit analitic și o pasiune evidentă pentru domeniul cercetării literare.